UNIVERSITY OF HELSINKI

https://helda.helsinki.fi

Pakkoavioliittojen esiintyminen ja ilmitulo Suomessa

Toivonen, Virve-Maria

2017-10-18

http://hdl.handle.net/10138/231641

Toivonen, V-M 2017, Pakkoavioliittojen esiintyminen ja ilmitulo Suomessa. Helsingin yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos.

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository. https://helda.helsinki.fi
This is an electronic reprint of the original article.
This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.
Please cite the original version.

PAKKOAVIOLIITTOJEN ESIINTYMINEN JA ILMITULO SUOMESSA

Selvitysmuistio, syyskuu 2017

OTT, VT Virve Toivonen

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

VALTIOTIETEELLINEN TIEDEKUNTA
STATSVETENSKAPLIGA FAKULTETEN
FACULTY OF SOCIAL SCIENCES

SISÄLLYS

1. Johdanto
1.1 Selvityksen tausta ja tavoitteet
1.2 Selvityksen toteutus
1.3 Pakkoavioliitto ja sen rinnakkaisilmiöt

2. Selvityksen tulokset
2.1 Yleistä
2.2 Pakkoavioliittojen esiintyminen
2.3 Tapausten ominaispiirteet
2.4 Pakkoavioliittojen tunnistaminen ja viranomaisyhteistyö
2.5 Pakkoavioliitot rikosprosessissa
2.6 Pakkoavioliittojen erilliskriminalisointi
2.7 Pakkoavioliittojen mitätöinti

3. Johtopäätöksiä

1. Johdanto

1.1 Selvityksen tausta ja tavoitteet

Muistiossa tarkastellaan pakkoavioliittojen esiintymistä ja ilmituloa Suomessa. Kansainvälisesti pakkoavioliitoille ei ole olemassa täysin yhdenmukaista määritelmää. Tässä selvityksessä sillä tarkoitetaan avioliittoa tai sen kaltaista suhdetta, jossa toinen tai molemmat puolisoista ei ole voinut itse vaikuttaa avioliiton solmimiseen tai puolison valintaan pelkäämättä uhkaa tai painostusta perheen tai suvun taholta tai on suostunut avioliittoon painostuksen alaisena. Uhka tai painostus on ymmärretty hyvin laajasti niin fyysisenä, psyykkisenä, taloudellisena kuin hengellisenäkin. Merkitystä ei myöskään ole sillä, tunnustaako Suomen lainsäädäntö pakolla solmitun avioliiton vai ei.[1]

Selvityksen taustalla olivat yhtäältä eri toimijoiden eri yhteyksissä esiintuomat havainnot pakkoavioliittojen esiintymisestä Suomessa ja toisaalta näiden havaintojen kanssa jossain määrin ristiriitainen tieto siitä, ettei avioliittoon pakottaminen juurikaan näy poliisi- tai tuomioistuintilastoissa. Vaikka Suomen rikoslaista (39/1889) ei löydy rikosnimikettä avioliittoon pakottaminen, teko voisi tulla meillä rangaistavaksi ihmiskauppana (RL 25:3), törkeänä ihmiskauppana (RL 25:3a) tai pakottamisena (RL 25:8). Koska oikeus avioitua haluamansa kumppanin kanssa tai olla kokonaan avioitumatta on turvattu ihmisoikeutena,[2] avioliittoon pakottaminen on aina myös ihmisoikeusloukkaus.

Pakkoavioliittoja on toistaiseksi tutkittu Suomessa vähän eikä tilastotietojakaan ole saatavilla. Euroopassa tutkimusta ja tilastoja on jo jossain määrin enemmän. Niitä on käyty läpi aiheen taustoittamiseksi. Systemaattiseen ja tyhjentävään katsaukseen tämän selvityksen aikataulu ei kuitenkaan antanut myöden. Suomessa pakkoavioliittoja on tarkasteltu empiirisesti osana Ihmisoikeusliiton selvitystä kunniaan liittyvästä väkivallasta ja siihen puuttumisesta Suomessa. Vuonna 2016 julkaistu selvitys perustui monipuoliseen kotimaiseen tutkimusaineistoon (haastattelut, opiskelija- ja koululaiskyselyt sekä asiakirja-aineisto),[3] minkä lisäksi selvityksessä kartoitettiin muiden Euroopan maiden kokemuksia ja hyviä käytänteitä kirjallisuuskatsausten ja

[1] Määritelmistä ks. esim. Sabbe — Temmerman — Brems —Leye 2014, Heuni 2016, s. 17-20 ja THL 2014, s. 154.
[2] Ks. esim. YK:n ihmisoikeusjulistus 16. artikla, YK:n suostumusta avioliittoon, vähimmäisavioikää ja avioliittojen kirjaamista koskeva yleissopimus 1 artikla, kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus 23 art. 3 -kohta, taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva sopimus 10 art. 1 -kohta ja kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen 16 artikla. EIOS:n 12 artiklan, joka koskee avioliittoiässä olevien miesten ja naisten oikeutta avioliittoon ja perheen perustamiseen, on katsottu pitävän sisällään myös oikeuden olla solmimatta avioliittoa.
[3] Ihmisoikeusliitto 2016, s. 30-37.

vierailujen avulla. Nyt käsillä olevan selvityksen tulokset olivat keskeisiltä osin yhdenmukaisia Ihmisoikeusliiton selvityksen kanssa.

> Heuni on julkaissut vuonna 2016 tutkimuksen, joka koski EU -kansalaisten ja kolmannen maiden kansalaisten välisiä *valeavioliittoja* (sham marriages) osana ihmiskauppaa. Tutkimuksen keskiössä olivat avioliitot, jotka solmitaan oleskelulupatarkoituksessa ja joihin liittyy ainakin jonkinasteista hyväksikäyttöä. Myös oleskelupatarkoituksessa solmituissa liitoissa saattaa olla kyse avioliittoon pakottamisesta tai tällaisesta avioliitosta voi myöhemmin tulla pakkoavioliitto. Tutkimus ei kuitenkaan kohdistunut Suomeen, vaan siinä tarkasteltiin tilannetta Virossa, Latviassa, Liettuassa ja Slovakiassa. Siltä osin kuin on kyse ilmiöiden esilletulosta ja haasteista niiden käsittelyssä, hyväksikäyttöä sisältäviin valeavioliittoihin ja pakkoavioliittoihin liittyvät ongelmat vaikuttavat monin paikoin samankaltaisilta.[4]

Toisin kuin Ihmisoikeusliiton selvityksessä, jossa pakkoavioliittoja tarkasteltiin myös kohderyhmän näkökulmasta, tässä selvityksessä esillä on yksinomaan viranomaisten ja järjestöjen näkökulma. Keskeisiä kysymyksiä ovat olleet, kuinka ja missä määrin pakkoavioliitot näkyvät kunkin toimijan omassa työssä, liittyykö ilmiön tunnistamiseen tai sen kanssa toimimiseen ongelmia ja miten eri viranomaisten välinen yhteistyö toimii. Selvityksen keskeinen tavoite on ollut muodostaa jonkinasteinen kokonaiskäsitys pakkoavioliitoista ja niiden esiintymisestä suomalaisessa yhteiskunnassa sekä arvioida mahdollisia jatkotoimenpiteiden tarpeita. Selvityksessä on nostettu esille myös kysymykset pakkoavioliittojen erilliskriminalisoinnista ja mahdollisuudesta mitätöidä pakolla solmittu avioliitto. Niitä tarkastellaan erityisesti 15.8.2015 Suomessa voimaan tulleen Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn yleissopimuksen (SopS 53/2015) eli ns. Istanbulin sopimuksen näkökulmasta.

1.2 Selvityksen toteutus

Selvityksen tekemiseen oli varattu yhden tutkijan 2-3 kuukauden työaika ja sitä tehtiin sivutoimisesti 1.3-15.9.2017 välisenä aikana. Selvitys perustuu asiantuntijakeskusteluihin sekä poliisi- ja tuomioistuintilastoista poimittuun asiakirja-aineistoon. Tehtävänanto huomioon ottaen haastatteluissa ei ole ollut kyse varsinaisista tutkimushaastatteluista, vaan pikemminkin selvityksen taustaksi käydyistä asiantuntijakeskusteluista. Siksi haastateltavien valinnassa ei ole pyritty esimerkiksi maantieteelliseen kattavuuteen, vaan asiantuntijat valikoituivat ennen kaikkea toimialansa tai tosiasiallisen toimintansa perusteella. Muistiossa ei myöskään selosteta tarkemmin haastattelujen tekoa tai aineistojen analyysiä ja tulokset raportoidaan ilman syvempää tutkimuksellista tai tieteellistä analyysiä. Kokoavasti voidaan todeta, että selvityksen tulokset ovat linjassa aiemman kansallisen ja kansainvälisen pakkoavioliittoja koskevan tiedon kanssa.

Selvityksen kuluessa olin yhteydessä yhteensä 18 eri asiantuntijatahoon. He valikoituivat mukaan sillä perusteella, että pakkoavioliittoihin liittyvien asioiden tiedettiin kuuluvan ko. tahon työnkuvaan

[4] Ks. tarkemmin Heuni 2016, s. 36-48.

tai toimivaltaan tai toimijalla arvioitiin muutoin olevan kokemusta ilmiöstä. Haastatteluja tehtiin kevään ja kesän 2017 aikana kaikkiaan 12 kappaletta. Haastateltavina oli virkamiehiä ja järjestöjen työntekijöitä seuraavilta tahoilta: kunnallinen lastensuojelu (pääkaupunkiseutu), Lastensuojelun Keskusliitto, Lapsiavaltuutetun toimisto, Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto, Ihmisoikeusliitto, Rikosuhripäivystys, Voimavarakeskus Monika, Ulkoministeriö, Maahanmuuttovirasto[5] sekä Helsingin ja Turun yliopisto. Muutamissa haastatteluissa haastatteluun osallistui useampi henkilö.

Sähköpostitse pakkoavioliitoista keskusteltiin sosiaali- ja terveysministeriön, opetus- ja kulttuuriministeriön, opettajien ammattijärjestön (OAJ), syyttäjälaitoksen (henkilöön kohdistuvien rikosten erikoissyyttäjä), keskusrikospoliisin ja THL:n asiantuntijalääkäreiden kanssa. Syyttäjiltä saatiin selvityksessä hyödynnettäväksi käyttöön vastaukset syyttäjälaitoksen sisäisestä pakkoavioliittokyselystä. Kysely oli kohdennettu henkilöön kohdistuvien rikosten erityissyyttäjäryhmälle ja mainitun ryhmän yhdyshenkilösyyttäjille. Keskusrikospoliisin edustajan kanssa oli alustavasti sovittu haastattelusta, joka ei kuitenkaan heidän puoleltaan lopulta järjestynyt.

Asiantuntijahaastatteluiden lisäksi poliisi- ja tuomioistuintilastoista poimittiin tarkasteluun kaikki jutut, joissa yhtenä ilmoitettuna tai tuomitttuna tekona on ollut pakottaminen, ihmiskauppa tai törkeä ihmiskauppa. Poliisille tehdyt rikosilmoitukset poimittiin ajalta 1.1.2015-31.12.2016 ja tuomioistuintilastot ajalta 1.5.2013 – 31.12.2016. Tuomioita, joissa esiintyi joku mainituista rikosnimikkeistä oli yhteensä 254[6] ja poliisille tehtyjä ilmoituksia ihmiskaupasta, törkeästä ihmiskaupasta tai pakottamisesta oli tehty kaikkiaan 272. Kaikki jutut käytiin läpi tarkemmin tavoitteena selvittää, onko joissakin niistä ollut kyse avioliittoon pakottamisesta tai ainakin viitteitä siitä. Läpikäytyihin tapauksiin liittyi monenlaisia hyväksikäytön ja väkivallan tekoja, mutta avioliittoon pakottamisesta näytti olevan kyse ainoastaan muutamassa tapauksessa. Erityisesti poliisin tietoon tulleessa rikollisuudessa tapaustiedot saattoivat kuitenkin olla niin puutteelliset tai epämääräiset, että niiden perusteella oli toisinaan vaikea tehdä johtopäätöksiä teon luonteesta. On mahdollista, että avioliittoon pakottaminen voisi tulla ilmi myös seksuaali- tai henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista tehdyistä rikoilmoituksista, joita ei tässä yhteydessä käyty läpi.

1.3 Pakkoavioliitto ja sen rinnakkaisilmiöt

Suomen voimassa olevan avioliittolain (AL 234/1929) lähtökohta on kansainvälisten ihmisoikeussopimusten tavoin se, että avioliitto perustuu kahden ihmisen vapaaehtoiseen tahdonilmaukseen (AL 1 §) ja että puolisot ovat tasa-arvoisia niin avioliittoa solmittaessa kuin sen aikanakin (AL 2 §). Länsimaissa vapaaehtoisuutta ja tasa-arvoa pidetään jo niin itsestään selvinä

[5] Maahanmuuttovirastosta haastatteluihin osallistui oikeus- ja maatieto yksikön johtaja sekä henkilöitä vastaanotto-maahanmuutto- ja turvapaikkayksiköistä. Erikseen keskustelin puhelimitse Joutsenon vastaanottokeskuksen ylitarkastajan kanssa. Vastaanottokeskus hallinnoi Suomen ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmää.

[6] Aineistossa olivat mukana sekä käräjäoikeuden että hovioikeuden tuomiot. Siksi sama teko saattoi olla aineistossa kaksi kertaa, jos asiasta oli valitettu hovioikeuteen ja tuomiot molemmissa asteissa oli annettu aineiston keruuaikana.

avioliiton solmimisen lähtökohtina, ettei avioliittoon pakottamista pidetä välttämättä edes mahdollisena. Pakkoavioliitoilla onkin usein yhteys kulttuurisiin tekijöihin ja tätä kautta myös ns. kunniaan liittyvään väkivaltaan. Sellaisena se kohdistuu useimmiten nuoriin naisiin ja tyttöihin, mutta kohteena voivat olla myös pojat ja miehet. Lisäksi pakkoavioliittoja solmitaan myös muista kuin kulttuuri- ja kunniakäsityksiin liittyvistä syistä; taustalla voivat vaikuttaa mm. oleskeluluvan saamiseen liittyvät tai taloudelliset syyt.

Pakkoavioliitosta tulee erottaa *järjestetty avioliitto,* jossa osapuolet saattaa yhteen jokin ulkopuolinen taho, mutta avioliitto solmitaan (ainakin jossain määrin) kihlakumppanien suostumuksella. Osassa maailmaa järjestetyt avioliitot ovat yleisiä ja niiden määrä on kasvanut myös Suomessa maahanmuuton lisääntyessä.[7] Vapaaehtoisen, järjestetyn ja pakkoavioliiton rajat ovat monissa tapauksissa häilyvät, vaikka ääripäät toki erottuvat selvästi. Alun perin vapaaehtoisesta tai järjestetystä avioliitosta voi esimerkiksi tulla pakkoavioliitto, jos puoliso ei halutessaan pääse irtautumaan liitosta. Vaikea kysymys on niin ikään se, mikä on se pakon, painostuksen tai uhan laatu ja määrä, joka erottaa järjestetyn avioliiton pakkoavioliitosta.

Pakkoavioliittoja koskevassa keskustelussa on otettava huomioon myös *lapsiavioliiton* mahdollisuus. Unicefin määritelmän mukaan lapsiavioliitto on avioliitto tai avioliitonkaltainen suhde, jossa toinen tai molemmat puolisoista ovat alle 18 -vuotiaita. Kansainvälisten selvitysten mukaan noin neljännes tai kolmannes länsimaissa esiintulevista pakkoavioliitoista on lapsiavioliittoja.[8] Osassa maailmaa lapsiavioliitot ovat yleisiä[9] ja niin YK:n kuin monien kansainvälisten lapsijärjestöjen (mm. Plan International ja Save the Children International) selkeä kanta onkin, ettei alle 18 -vuotias voi milloinkaan antaa pätevää suostumustaan avioliittoon. Siksi alaikäisen avioliitto on tavallaan aina pakkoavioliitto ja joka tapauksessa loukkaus lapsen ihmisoikeuksia kohtaan.

> Tulkinta on ymmärrettävä, ottaen huomioon lapsiavioliittojen yleisyyden maailmalla ja niiden lukuisat kielteiset ja pitkäaikaiset vaikutukset tyttöjen ja nuorten naisten elämään.[10] Samalla se on kuitenkin vastoin lapsen oikeuksien komitean muutoin vahvasti perustelemaa kantaa, jonka mukaan lapsen mielipiteen huomioon ottamiselle ei tule lähtökohtaisesti asettaa kiinteitä ikärajoja, vaan tilanteet tulee arvioida lapsikohtaisesti ottaen huomioon lapsen henkilökohtaiset ominaisuudet ja päätettävänä oleva asia.[11] Avioliiton luonne huomioon ottaen

[7] Ihmisoikeusliitto 2016, s. 79.
[8] Ks. esim. UNICEF 2005, Kazimirski — Keogh — Kumari — Smith — Gowland —Purdon — Khanum 2009, Dickson 2010 ja Forced Marriage Unit Statistic 2016, s. 7.
[9] Unicefin tilastojen mukaan yli 700 miljoonaa tällä hetkellä elossa olevaa naista on solminut avioliittonsa ennen 18 vuoden ikää, heistä n. 250 miljoonaa ennen kuin olivat täyttäneet 15 vuotta. Ennusteiden mukaan kehittyvissä maissa lapsiavioliiton solmii tulevaisuudessa joka kolmas tyttö. UNICEF 2014, s. 1 ja UNFPA 2012, s. 6.
[10] Ks. esim. ECPAT International 2014. Ks. myös Nour 2009, s. 51 ja UNICEF 2014, s. 3.
[11] Ks. esim. Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti No 12, kohdat 20-21, 29-30 ja 52. Komitean mukaan avioliittoasioissa 18 vuoden ikärajasta voidaan poiketa lailla säädetyissä tilanteissa, tuomioistuimen päätöksellä. Ks. Yleiskommentti No 18, kohta 20.

> lienee selvää, että jokin ikäraja on tarpeen. Voidaan kuitenkin kysyä, onko 18 vuoden ehdoton ikäraja oikea aina ja kaikkialla, ja toisaalta, mistä tiedämme, että juuri se on oikea ikäraja avioliiton solmimiselle eikä esimerkiksi 17 tai 19 vuotta?

Suomessa avioliiton solminen edellyttää lähtökohtaisesti 18 -vuoden ikää (AL 4 § 1). Oikeusministeriö voi kuitenkin erityisestä syystä myöntää hakemuksesta alle 18 -vuotiaalle luvan avioliiton solmimiseen. Hakemusten määrät ovat vähentyneet 2000 -luvulla. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2015 solmittiin yhteensä 22 avioliittoa, joissa toinen puolisoista on ollut alaikäinen. Kaikki alaikäisenä avioituneet olivat naisia. Yhdeksässä tapauksessa molemmilla puolisoilla oli kotipaikka Suomessa. Neljä tapauksista oli sellaisia, joissa naisen kotipaikka oli Suomessa ja miehen ulkomailla ja toisin päin tilanne oli yhdeksässä tapauksessa. On todennäköistä, että lainkaan kaikki maahanmuuttajataustaisten alaikäisten solmimat avioliitot eivät näy näissä tilastoissa, sillä heidät voidaan vihkiä myös omin uskonnollisin menoin.

Lapsiavioliitot ovat viime aikoina olleet Suomessa esillä erityisesti turvapaikanhakijoihin liittyvässä keskustelussa. Hakijoiden joukossa on toisinaan aviopareja, joissa molemmat tai useammin toinen puolisoista on alaikäinen. Puolisoiden väliset ikäerot vaihtelevat ja voivat olla isotkin. Ongelmia liittyy niin avioliittojen tunnustamiseen[12] kuin alaikäisen puolison asemaan vastaanottokeskuksissa.

> Pohdittavaksi tulee mm. pidetäänkö perhe yhdessä vai sijoitetaanko alaikäiset (usein alaikäinen äiti lapsineen) alaikäisten yksikköön. Maahanmuuttovirasto on antanut ohjeen vastaanottokeskuksissa tehtävistä asiakassiirroista (06.07.2016) ja ohjeessa huomioidaan myös alaikäiset. Ohje on toistaiseksi melko yleisluonteinen ja jättää päätöksentekijälle paljon harkintavaltaa. Maahanmuuttovirasto on valmistelemassa alaikäisistä puolisoista omaa, kattavampaa ohjetta. Ohje valmistunee syksyn 2017 aikana.
>
> Epäselvyyttä ja sitä kautta todennäköisesti käytäntöjen eroavuutta vastaanottokeskuksissa on myös siinä, missä tilanteissa asiassa tehdään lastensuojeluilmoitus. Lainsäädäntö itsessään on sinänsä selkeä ja ehdoton (LSL 25 §), mutta on täysin mahdollista, että sen sisältö ja soveltaminen on vastaanottokeskuksissa (kuten myös monissa muissa viranomaisissa) vierasta.

YK:n yleiskokous on marraskuussa 2014 suosittanut, että jäsenmaat kieltävät alle 18 -vuotiaiden avioliitot. Samalla esitettiin toivomus, että jäsenmaat varmistaisivat kaikin keinoin avioliittojen solmimisen vapaaehtoisuuden. Suomessa muun muassa lapsiasiavaltuutettu on pitänyt yllä keskustelua lapsiavioliittojen kieltämisestä. Hän on katsonut, ettei poikkeuslupamenettely ole lapsen oikeuksien eikä lapsen edun mukaista, sillä se on käytännössä kirjallista eikä lasta kuulla.[13]

[12] Ulkomailla solmittu avioliitto voidaan jättää tunnustamatta, jos se johtaisi Suomen oikeuslaitoksen vastaiseen tilanteeseen. Käytännössä maistraatit päättävät asiasta eikä asiasta ilmeisesti ole yhtenäistä ohjeistusta. Ks. tarkemmin Mikkola 2013.

[13] Lapsiasiavaltuutettu 2015.

Oikeusministeriössä selvitetään parhaillaan alaikäisten avioliittoa koskevien säännösten mahdollisia muutostarpeita.[14] Selvitys valmistunee syksyn 2017 aikana.

On selvää, että lapsen kuulematta jättäminen on ongelma erityisesti pakkoavioliittonäkökulmasta. Lapselle annettu riittävä tieto ja luottamuksellinen kuulemistilaisuus ovat vähimmäisvaatimuksia, jotta voitaisiin saada tietoa niistä uhista, joita lapseen tilanteessa mahdollisesti kohdistuu. Sama koskee lapsen haastattelua turvapaikanhaku- ja perheenyhdistämisprosesseissa. Lähtökohta on muun muassa eduskunnan oikeusasiamiehen toteamin tavoin se, että aikuisen apu ja tuki on lapsen kuulemisessa usein tärkeää.[15] On kuitenkin muistettava, että toisinaan lasta on suojeltava myös tämän vanhemmilta tai muilta läheisiltä. Siksi lapselle on turvattava mahdollisuus tulla kuulluksi *myös* yksin, ilman vanhempiaan tai muita sukulaisiaan.

2. Selvityksen tulokset

2.1 Yleistä

Asiantuntijahaastattelujen perusteella selvityksen keskeisin ja samalla jossain määrin poikkeuksellinen tulos oli se, että haastateltujen asiantuntijoiden näkemykset pakkoavioliitoista, niiden esiintymisestä ja niihin liittyvistä ongelmista, olivat hyvin yhdenmukaiset. Haastatelluilla tahoilla viittaan nyt niihin 12 toimijaan, joiden kanssa kanssa kävin keskusteluja joko kasvokkain tai puhelimitse. Ne tahot, joiden kontaktointi jäi sähköpostikeskusteluihin, olivat olleet joko vähän tai eivät lainkaan tekemissä pakkoavioliittoasioiden kanssa. Poikkeuksellisen tuloksesta tekee se, että tutkijakokemukseni mukaan tyypillisempää on, että myös asiantuntijoiden näkemykset ja kokemukset haastattelun kohteena olevasta ilmiöstä vaihtelevat ainakin jossain määrin.

Haastattelujen perusteella on selvää, että pakkoavioliitot näkyvät Suomessa paitsi järjestöjen, myös monien suorittavien viranomaisten työssä. Sen sijaan kontaktoiduista kolmesta ministeriöstä (UM, STM ja OKM) ainoastaan ulkoministeriössä pakkoavioliitot näyttivät olevan aktiivisemmin esillä. Selvityksen asiakirja-aineisto vahvisti puolestaan sen ennakko-oletuksen, että rikosprosessissa pakkoavioliitot ovat edelleen lähes täysin vieras ilmiö. Näyttäisi siis siltä, että pakkoavioliittoja koskevat jutut tai niitä koskeva tieto ei etene viranomaiskoneistossa kovin hyvin sen paremmin vertikaalisesti kuin horisontaalisestikaan. Seuraavissa luvuissa käydään läpi selvityksen tuloksia tarkemmin.

2.2 Pakkoavioliittojen esiintyminen

Pakkoavioliittojen määristä ei ole Suomessa olemassa virallisia tilastoja. Myöskään EU tasolla ei ole selvää ja vertailukelpoista tietoa.[16] Haastattelujen kuluessa kävi ilmi, ettei myöskään tässä selvityksessä päästä käsiksi pakkoavioliittotapausten määriin Suomessa. Mikään järjestö tai

[14] Hankenumero OM049:00/2017.
[15] AOA 2282/2/15 ja 1088/4/16.
[16] Ks. esim. FRA 2014, s. 11-12 ja Euroopan Parlamentti 2016, s. 33-24.

viranomainen ei erikseen tilastoi tapauksia. Aivan yhtä selvää kuitenkin on, että pakkoavioliitot näkyivät haastateltujen viranomaisten ja järjestöjen työssä. Tämä oli haastateltujen asiantuntijoiden yksimielinen ja yksiselitteinen näkemys riippumatta siitä, mikä toimija oli kyseessä. Monet haastatellut kertoivat yhtenevästi myös siitä, että ilmiö vaikuttaisi lisääntyneen viime vuosina. Tulos on linjassa sekä kotimaisen että kansainvälisen tiedon kanssa.[17] On mahdollista, että pakkoavioliitot ovat lisääntyneet myös absoluuttisesti mm. turvapaikanhakijoiden määrän kasvaessa, mutta myös ilmiön esillä olo julkisuudessa sekä sitä koskevan tiedon ja tietoisuuden lisääntyminen vaikuttavat esiintuloon. Esimerkiksi kesän 2017 aikana kunniaan liittyvästä väkivallasta ja pakkoavioliitoista sen osana on keskusteltu näyttävästi tiedotusvälineissä.

Toimijasta riippuen haastatellut kertoivat törmäävänsä pakkoavioliittoihin muutamia tai joitakin kymmeniä kertoja vuosittain. Haastatellut pitivät myös melko yleisesti tietoonsa tulleita tapauksia ”jäävuoren huippuna”ja epäilivät ilmiön olevan tosiasiassa laajempi. Tieto pakkoavioliitosta tai sitä koskevasta epäilystä voi tulla järjestöön tai viranomaiseen uhrilta itseltään, tämän läheiseltä tai esimerkiksi toiselta viranomaiselta. Useat haastatelluista asiantuntijoista nostivat esille toisen asteen oppilaitokset ja niissä toimivat eri alojen ammattilaiset (opettajat, terveydenhoitajat, psykologit ja kuraattorit) tahoina, jotka ovat useimmin yhteydessä pakkoavioliittoon liittyvistä asioista. Kouluilta tulleiden ilmoitusten perusteena voi olla tytön oma kertomus tai opettajan huoli luokasta kadonneesta oppilaasta. Toisen asteen koulujen keskeinen rooli pakkoavioliittotilanteiden tunnistajana tuli esille myös Ihmisoikeusliiton selvityksessä. Siinä opetusalan ammattilaiset kertoivat oppilaista, jotka eivät ole itse saaneet valita puolisoaan tai pelkäävät tulevansa naitetuiksi vastoin tahtoaan. Nuoret saattavat myös ottaa opettajaan yhteyttä ulkomailta ja kertoa, että häntä estetään palaamasta Suomeen.[18]

Toinen keskeinen toimija, jonka työssä pakkoavioliitot tulevat Suomessa näkyviksi, on lastensuojelu. Pääkaupunkiseudun lastensuojelussa on esimerkiksi ollut tapauksia, joissa tyttö on itse hakeutunut lastensuojelun asiakkaaksi peläten pakkoavioliittoa. Tästä huolimatta on saattanut käydä niin, että tyttö päästään kuitenkin naittamaan perheen lomamatkan aikana. Lastensuojelun tiedossa on myös tapauksia, joissa alaikäisen avioliitto on solmittu ainakin jossain määrin alaikäisen tytön suostumuksella. Tilanne on kuitenkin ollut sellainen, että suostumuksen aitous ja pätevyys on jäänyt mietityttämään lastensuojelun työntekijöitä.

[17] Ks. esim. Ihmisoikeusliitto 2016, s. 83 ja Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tilannekatsaus 1.1.- 31.12.2016.. Ihmisoikeusliiton tutkimuksessa pakkoavioliittojen esiintymisestä kertoivat paitsi haastatellut viranomaiset, myös maahanmuuttajataustaiset naiset. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän mukaan ihmiskauppa itsessään on kasvanut ja myös pakkoavioliittojen uhriksi joutuneita ihmisiä on ohjautunut auttamisjärjestelmään aikaisempaa enemmän. Ks. myös Euroopan Parlamentti 2016, s.33-36.

[18] Ihmisoikeusliitto 2016, s. 83.

Myös silpomistapaukset herättävät huolta lastensuojelussa.[19] Yhtä lailla lastensuojelussa tuttuja ovat tilanteet, joissa alaikäinen maahanmuuttajataustainen poika lähetetään maasta, kun tämä kapinoi elinpiirinsä ja elämäntapaansa kohdistuvia rajoituksia vastaan käyttäytymällä yhteisönsä arvojen vastaisesti (esim. rikollisuus, koulupinnaus). Tällöin poika saatetaan lähettää vanhempien kotimaahan ”miehistymään” vastoin lapsen omaa tahtoa ja toisinaan lapselle tuntemattomien ihmisten luokse.

Myös Maahanmuuttovirastolla on keskeinen rooli pakkoavioliittojen tunnistajana. Viraston mukaan erilaisia pakkoavioliittotilanteita tulee esille niin turvapaikkapuhutteluissa kuin perheenyhdistämistilanteissa. Niissä toimimiseen liittyy viranomaisenkin näkökulmasta monenlaisia haasteita. Kuinka esimerkiksi taataan uhrin turvallisuus niin, ettei tämä joudu vaaraan viranomaisen toiminnan johdosta tai kuinka varmistetaan alaikäiselle turvallinen ja luottamuksellinen tilaisuus kertoa tilanteestaan.

Vaikka pakkoavioliitot ovat jo tuttuja suorittavassa ja valvovassa viranomaistyössä sekä järjestöjen toiminnassa, pakkoavioliitot ja niihin liittyvät ongelmat eivät näyttäisi juurikaan olevan ajankohtaisia ilmiön kannalta keskeisissä ministeriöissä. Esimerkiksi opetus- ja kulttuuriministeriön mukaan ”pakkoavioliittoihin liittyvä problematiikka ei ole Suomessa ollut opetussektorin asia. Oppilaitoksista ei ole tullut yhteydenottoja tähän asiaan liittyen, ei ministeriöön eikä opetushallitukseen tai opettajien ammattijärjestöön (OAJ)”. Myöskään sosiaali- ja terveysministeriössä, jonka vastuulla on mm. lastensuojelu sekä turvapaikanhakijoiden terveydenhuolto, ei saadun viestin perusteella työskennellä kovin aktiivisesti pakkoavioliittojen parissa eivätkä pakkoavioliitot olleet tuttuja myöskään THL:n turvapaikanhakijoista vastaaville asiantuntijalääkäreille. Tilanne on jossain määrin ristiriidassa sen kanssa, että pakkoavioliitot tulevat usein näkyviksi turvapaikka- ja perheenyhdistämisasioissa, toisen asteen oppilaitoksissa ja lastensuojelussa. Poikkeus kontaktoiduista kolmesta ministeriötasosta oli ulkoministeriö, jossa pakkoavioliittojen kanssa työskennellään mm. silloin, kun vastoin tahtoaan ulkomaille naitettua Suomen kansalaista pyritään palauttamaan takaisin maahan. Vaikutti siltä, että ulkoministeriössä ainakin yksittäisillä virkavirkamiehillä on jo kokemusta ja valmiuksia pakkoavioliittoihin liittyen.

2.3 Tapausten ominaispiirteet

Pakko- ja lapsiavioliitoilla on tyypillisesti yhteys kulttuurisiin tekijöihin ja kunniakysymyksiin. Lastensuojelussa tämä näkyy tapauksissa, joissa maahanmuuttajataustainen, Suomessa asuva tyttö tai poika lähetetään ulkomaille tämän käyttäytyessä vanhempien/kodin kulttuurinormien vastaisesti. Pakkoavioliittojen solmimisen taustalla voi kuitenkin vaikuttaa myös oleskeluluvan saaminen tai taloudelliset syyt ja joidenkin toimijoiden tiedossa oli tapauksia, joissa on ollut kyse puhtaasti

[19] Helsingin Sanomissa 28.7.2017 haastatellun STM:n virkamiehen mukaan ministeriössä ei ole tietoa siitä, onko Suomesta viety yhtään tyttöä ulkomaille silvottavaksi.

ihmiskaupasta. Rajanveto eri syistä solmittujen pakkoavioliittojen välillä ei aina ole helppoa, sillä liittojen taustalla voi olla erilaisia motiiveja toisiinsa nivoutuneina.

Asiantuntijahaastattelujen perusteella voidaan kuitenkin tehdä seuraanvanlainen ryhmittely Suomessa esiintyvistä erilaisista pakkoavioliittotapauksista:

1) Ulkomailla solmitut, ulkomaalaisten väliset pakkoavioliitot, jotka tulevat ilmi Suomessa esim. turvapaikanhakuprosessissa. Tapauksia ja tilanteita on erilaisia ja niihin voi liittyä myös työ- tai prostituutioperäistä ihmiskauppaa.

2) Maahanmuuttajataustainen tyttö (Suomessa asuva ja usein suomen kansalainen) naitetaan ulkomailla asuvan miehen kanssa. Kyseessä voi olla kahden nuoren välinen liitto, mutta pariskunnan ikäero voi olla myös suuri. Samoin kyse voi olla vielä alaikäisestä, mutta yhtä lailla täysi-ikäisestä nuoresta naisesta. Liiton taustalla voivat vaikuttaa sekä kulttuuriset tekijät että oleskeluluvan saaminen tai molemmat yhdessä.

3) Tilanne, jossa Suomen kansalainen ja Suomessa asuva mies solmii avioliiton ulkomaisen naisen kanssa. Avioliitto solmitetaan ensin yhteisymmärryksessä, mutta tosiasiassa ulkomainen vaimo joutuu avioliitossa monin tavoin (mm. seksuaalisesti ja taloudellisesti) hyväksikäytetyksi. Uhkailun ja alistamisen seurauksena naisella ei ole tosiasiallisia mahdollisuuksia, tai edes riittävästi tietoa, poistua liitosta.

Jossain määrin haastatelluilla oli kokemuksia eri tapaustyypeistä. Kuitenkin mm. Maahanmuuttovirastossa näkyi tapausten koko kirjo, samoin Voimavarakeskus Monikan toiminnassa. Yhdenvertaisuusvaltuutetulle tuttuja olivat taas erityisesti tapaustyypit 1 ja 3 ja lastensuojelulle ryhmän 2 tapaukset. Haastattelujen perusteella syntyi vaikutelma siitä, että ryhmän 2 tapaukset olisivat Suomessa kaikkein yleisimpiä. Viitteitä tästä oli myös Ihmisoikeusliiton selvityksessä.[20]

Haastateltavien kokemuksen mukaan pakkoavioliittojen taustalla on hyvin erilaista ja eriasteista pakkoa. Pakko voi olla fyysistä, henkistä, hengellistä, taloudellista tai kaikkia yhdessä. Pakottamista voi siten olla henkeen- ja terveyteen kohdistuvan rikoksen uhka, mutta yhtä hyvin se, että avioliiton vanhempien tahdosta solmiva tyttö suostuu avioliittoon pelätessään vanhempiensa tai toisen heistä tappavan itsensä, jos liittoa ei solmita. Olennaista on niinikään se, että monissa tapauksissa uhka ei kohdistu uhriin yhden henkilön taholta, vaan on luonteeltaan kollektiivista. Kyse on siitä, että avioliitosta kieltäytymisestä seuraa koko lähiyhteisön viha tai hylkääminen. Pakon, painostuksen ja uhkien moninaisuus ja kollektiivisuus vaikeuttavat helposti asian etenemistä mm. rikosprosessissa. Osa haastatelluista kertoikin kokemuksenaan, että rikosprosessissa näyttäisi olevan edes mahdollisuus edetä vain niillä tapauksilla, joihin liittyy fyysistä väkivaltaa.

[20] Ihmisoikeusliitto 2106, s. 83-88.

Tässä yhteydessä osa haastateltavista nosti esiin suostumus -käsitteen ongelmallisuuden pakkoavioliittokontekstissa. Pätevä suostumus avioliiton kaltaiseen sitoumukseen edellyttää ns. informed consent -tyyppistä suostumusta, jossa suostumuksen antajalla tulee olla paitsi riittävä päätöskyky, myös riittävästi tietoa, kyky ja aikaa huolelliseen harkintaan ilman pakkoa, taivuttelua tai manipulointia. Tällainen tilanne on harvoin käsillä pakkoavioliittotapauksissa. Toiseksi osa haastatelluista katsoi, ettei pakkoavioliiton kaltaiseen ihmisoikeusrikkomukseen voi ylipäänsä antaa pätevää suostumusta.[21]

Haastateltavilla oli yksimielinen näkemys siitä, että vaikka myös pojat ja mm. seksuaalivähemmistöihin kuuluvat miehet kohtaavat uhkaa ja painostusta parisuhteen muodostamisessa, ilmiönä pakkoavioliitto koskettaa ennen kaikkea nuoria naisia ja tyttöjä. Haastateltavat eivät useinkaan halunneet nimetä määrättyjä maantieteellisiä alueita, yhteiskuntia tai kulttuureja, joilta tulevia ihmisiä pakkoavioliitot koskevat, vaan korostivat pikemminkin sitä, että on syytä puhua pakkoavioliitoista ilmiönä, ei tietystä ihmisryhmästä, kulttuurista tai uskonnosta. Yksilöt ja perheet suhtautuvat kaikissa yhteisöissä joka tapauksissa avioliittoa ja perhettä koskeviin käsityksiin vaihtelevasti ja toiseksi kansalaisuuskysymyksessä on kyse lopulta siitä, mistä maista meille kulloinkin tulee ihmisiä. Siksi tällä hetkellä esillä ovat erityisesti Syyria, Somalia, Afganistan ja Iran. Kantasuomalaisia pakkoavioliiton uhreja haastatellut eivät olleet kohdanneet, vaikka ei olekaan täysin mahdotonta, että määrätynlaista pakottamista tapahtuisi myös omien vähemmistöjemme keskuudessa.

> Pakkoavioliittoihin liittyvää problematiikkaa ei poistakaan se, että se leimataan tietyn tai tiettyjen ihmisryhmien ongelmaksi. Päinvastoin, jos/kun pakkoavioliitot yhdistetään kulttuurisiin tekijöihin ja uskontoon, vieraat kultuurit voidaan nähdä entistä enemmän uhkana länsimaisille arvoille. Tällöin myös pakkoavioliittoja koskevaa sääntelyä saatetaan lähestyä pikemminkin vähemmistöjen kontrolloinnin kuin uhrin suojaamisen näkökulmasta. Oikeuskirjallisuudessa tästä on esitetty esimerkkinä perheen yhdistämisen vähimmäisikää koskeva EU -direktiivi (2003/86/EC). Sitä on perusteltu suojalla pakkoavioliittoja vastaan, mutta samalla sen avulla on tosiasiassa kiristetty maahanmuuttoa koskevaa sääntelyä. [22]

2.4 Pakkoavioliittojen tunnistaminen ja viranomaisyhteistyö

Avioliittoon pakottamisen esiintulo ja esimerkiksi rikosvastuun riittävä toteutuminen edellyttävät, että a) ilmiö tunnistetaan ja b) tiedetään, kuinka tilanteessa toimitaan. Tähän liittyy kaksi keskeistä kysymystä; miten viranomaiset tosiasiassa toimivat kohdatessaan ilmiön ja onko viranomaisilla ylipäänsä edellytyksiä toimia? Haastateltujen näkemys asiasta oli jälleen yksimielinen; vaikka yksittäisillä toimijoilla saattaa jo olla osaamista, yleisesti ottaen viranomaisilla ja ammattilaisilla on

[21] Ihmiskaupan osalta tämä on todettu nimenomaisesti. Ks. Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen lisäpöytäkirja ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta (SopS. 71/2006) 3 art. b -kohta. Ks. myös HE 103/2014 s. 99-101.
[22] Sabbe et. al. 2014.

riittämättömät tiedot pakkoavioliitoista ja niihin puuttumisesta. Sama ongelma tuli esille Ihmisoikeusliiton selvityksessä.[23] Tiedon ja ohjeistuksen puutteellisuus tulee esille mm. tilanteissa, joissa viranomainen tai järjestötoimija koittaa itse selvittää jotakin asiaan liittyvää tai kun toinen viranomainen tai muu toimija ottaa heihin yhteyttä. Opettajat esimerkiksi saattavat soittaa eri viranomaisiin tai järjestöihin ja kertoa, etteivät tiedä, kehen olisivat yhteydessä ja kuinka asiassa etenisivät. Yhtä lailla pakkoavioliittojen uhrit ovat kertoneet haastatelluille, etteivät tiedä, miten toimia ja kehen olla yhteydessä.

> Ongelmista pakkoavioliittojen kanssa toimimisesta kertoo myös se, että monissa tapauksissa haastateltavat eivät tienneet, kuinka heidän tietoonsa tulleet tapaukset olivat lopulta päättyneet tai avioliitot purkautuneet. Osassa tapauksia uhri oli esimerkiksi saattanut kadota haastatellun toimijan käsistä kokonaan joko pelon tai mahdollisen maastaviennin seurauksena. Toisaalta silloin kun uhrille on tarjottu apua asian rikosprosessuaalisessa käsittelyssä, uhri itse on saattanut haluta vain avioeron tai sitä, ettei puoliso saa maahan oleskelulupaa. Monien haastateltavien kokemus oli, että uhrin kynnys rikosprosessiin läheisiä vastaan on usein korkea. Siksi uhrin kohtaamisessa on tärkeää voittaa tämän luottamus ja toisaalta tukea uhrin omia valintoja.

Kaikki haastateltavat peräänkuuluttivatkin voimakkaasti ohjeistuksen ja koulutuksen lisäämistä. Sekä viranomaisissa että järjestöissä tulisi olla selkeät ohjeet siitä, miten erilaisissa pakkoavioliittotapauksissa toimitaan ja mihin eri tahoihin ollaan yhteydessä. Koulutuksen ja ammatillisen osaamisen lisääminen tarkoittaa tietoa niin vieraista kulttuureista, kuin oikeudellisesta sääntelystä ja siitä, mitä se tarkoittaa käytännössä. Tällä hetkellä esimerkiksi lastensuojelussa ja mitä ilmeisemmin myös kouluissa puuttuu ohjeistus oikeastaan kokonaan; erään haastateltavan sanoin ”käsipelillä tehdään”. Ainoa selvityksen aikana tietooni tullut asiaa käsittelevä ohje on Maahanmuuttoviraston ns. lapsen etu ohje (Lapsen asian käsittely ja päätöksenteko maahanmuuttovirastossa 23.4.2015), jossa esillä ovat lyhyesti alaikäisten pakkoavioliitot. Toimintaohjeita niissäkään ei tosin ole, vaan pakkoavioliittoja pohditaan lähinnä ordre public -periaatteen näkökulmasta.

Haastateltujen asiantuntijoiden tekemä havainto koulutuksen ja ohjeistuksen puutteista on linjassa kansallisen ja kansainvälisen tutkimustiedon kanssa. Vaikka monissa maissa pakkoavioliitot ovat saaneet kansallisella tasolla Suomea enemmän huomiota, koetaan edelleen usein, ettei ohjeistusta ja tietoa ole riittävästi ja että kokemustieto keskittyy tyypillisesti yksittäisille toimijoille. Myös kansainvälisesti ongelmana on pidetty viranomaisten heikkoa vieraiden kulttuureiden tuntemusta, joka voi vaikeuttaa paitsi avun antamista, myös sen pyytämistä, kun uhri ei luota viranomaisiin. [24]

[23] Ihmisoikeusliitto 2016, s. 89.

[24] Ks. Esim. Alizadeh – Hylander –Kocturk –Törnkvist 2010, Husain – Waheed – Husain 2006 ja Sabbe et al. 2014. Ks. myös Ihmisoikeusliitto 2012, s. 12-13 ja Ihmisoikeusliitto 2016, s. 97-149.

Yksi askel luottamuksen rakentamisessa on siksi myös se, että erilaisiin auttamis- ja tukiverkoistoihin saadaan maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä.

> Haastatteluissa nousi esille myös ajatus lastensuojelun työntekijöiden erikoistumisesta. Yhtälailla pohdinnan arvoinen asia voisi olla myös muilla aloilla, esimerkiksi terveydenhuollossa. Kyse on siitä, että yksittäinen lastensuojelun työntekijä kohtaa todennäköisesti jatkossakin monikulttuurisuuteen liittyviä ongelmia suhteellisen harvoin ja siksi jokainen työntekijä on vuorollaan uuden edessä. Osaamista voitaisiin koulutuksella keskittää tietyille työntekijöille, jotka paitsi hoitaisivat itse juttuja, konsultoisivat myös muita. Tällä varmistettaisiin, että lastensuojelusta löytyy pakkoavioliittojen kaltaisissa kulttuurisensitiivisissä asioissa tarvittava kulttuurinen ja oikeudellinen osaaminen. Sitä ei välttämättä tarvitse olla jokaisella työntekijällä, mutta kaikilla toimijoilla on oltava tieto siitä, missä tuo osaaminen on saatavilla.

2.5 Pakkoavioliitot rikosprosessissa

Osana viranomaisyhteistyötä selvityksessä tarkasteltiin myös pakkoavioliittojen ilmituloa poliisille ja asioiden etenemistä rikosprosessissa. Jo ennen selvityksen aloittamista oli tiedossa, ettei avioliittoon pakottaminen juurikaan näy tuomioistuin- tai poliisitilastoissa. Tuoreimmat tilastototiedot vahvistivat asian; ihmiskauppaa, törkeää ihmiskauppaa tai pakottamista koskevissa teoissa ei juuri koskaan ole kyse avioliittoon pakottamisesta. Samaa kertoivat syyttäjäkyselyn tulokset. Pakkoavioliitot eivät näy syyteharkinnassa muutoin kuin täysin satunnaisesti ja tällöinkin usein ainoastaan eriasteisina epäilyinä. Myöskään euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa ei ole varsinaisesti käsitelty pakkoavioliittoja koskevia tapauksia. Jossain määrin niitä on saatettu sivuta joissakin turvapaikanhakijan palauttamista koskevissa päätöksissä osana kunniaan liittyvää väkivaltaa.[25]

Ihmiskauppaa koskevissa rikosilmoituksissa ja tuomioistuintilastoissa näkyi selvästi työperäinen ihmiskauppa. Myös prostituutioperäistä ihmiskauppaa esiintyi ja muutamassa niissä juttuun linkittyi myös avioliitto. Pakottamista koskevissa rikosilmoituksissa ja tuomioissa oli pääosin kyse kaikesta muusta kuin parisuhteisiin tai avioliittoon liittyvistä asioista.

> Helsingin käräjäoikeuden vuonna 2015 käsittelemässä asiassa (146464) oli kyse siitä, ulkomainen nainen oli houkuteltu Suomen avioliittolupauksin. Suomessa ei kuitenkaan odottanut puoliso, vaan käytännössä nainen oli joutunut työskentelemään prostituoituna. Tapauksessa vastaajaa syytettiin ensisijaisesti törkeästä ihmiskaupasta, mutta hänet tuomittiin lopulta parituksesta.
>
> Varsinais-Suomen käräjäoikeuden antamassa ihmiskauppa tuomiossa vuodelta 2016 (169492) ulkomaalaistaustainen vastaaja oli luvannut ulkomailla asuvalle naiselle Suomessa töitä ravintolastaan, mutta myös tässä tapauksessa nainen oli tosiasiassa joutunut työskentelemään

[25] Ks. esim. A.A ja muut v. Ruotsi 28.6.2012 ja R.H v. Ruotsi 10.9.2015.

> prostituoituna. Suomeen saavuttuaan hänen oli tullut avioitua itselleen vieraan suomalaisen miehen kanssa oleskelulupien vuoksi. Käräjäoikeus tuomitsi vastaajan ihmiskaupasta.
>
> Yhdessä pakottamista koskevassa tuomiossa (Helsingin käräjäoikeus 2015) oli kyse siitä, että aviomies oli väkivallalla uhkaamalla pakottanut puolisonsa allekirjoittamaan paperin, jolla he yhdessä peruuttavat avioerohakemuksensa. Molemmat asianosaiset olivat taustaltaan ulkomaalaisia. Asiassa oli viitteitä siitä, että avioliitto olisi solmittu miehen kannalta oleskelulupatarkoituksessa ja että siinä on mahdollisesti käytetty hyväksi vaimon jonkinasteista kehityshäiriötä. Syyte pakottamisesta hylättiin näytön puutteessa.

Poliisille tehtyjen rikosilmoitusten joukossa oli kaikkiaan yhdeksän ilmoitusta, joissa oli viitteitä avioliittoon pakottamisesta tai pakkoavioliitosta. Useimmissa tapauksessa oli kyseessä asianomistajan ilmoitus ulkomailla solmitusta (pakotettu, järjestetty tai alun perin suostumukseen perustuva) liitosta, johon oli joko alun perin tai vähintään liiton solmimisen jälkeen liittynyt eriasteista rajoittamista, väkivaltaa ja hyväksikäyttöä. Yhdessä aineiston tapauksista opettaja oli ilmoittanut oppilaasta, joka oli kertonut opettajalle itseensä kohdistuvasta pakkoavioliittouhasta. Poliisin mahdolliset jatkotoimet asiassa eivät käyneet ilmi kirjauksista, mutta lapsi oli sijoitettu kiireellisesti lastensuojelulaitokseen. Muista tapauksista ainakin yksi oli edennyt tuomioistuimeen saakka (edellä käsitelty Varsinais-Suomen käräjäoikeuden tuomio), yhdessä asiaan liittyvien väkivaltarikosten käsittely oli siirtynyt syyteharkintaan ja yhdessä tutkinta oli lopetettu ei rikosta perusteella.

Haastatteluissa pohdittiin mahdollisia syitä pakkoavioliittojen näkymättömyyteen rikosprossessissa. Niitä nousi esille useita. Ensinnäkin avioliittoon pakottaminen tapahtuu tyypillisesti läheis- tai luottamussuhteessa ja on usein luonteeltaan kollektiivinen tai *yhteisöllinen* teko. Oikeuskirjallisuudessa tällainen yhteisöllinen väkivalta on määritelty suljetun, esimerkiksi laajennetun perheen, suvun tai uskonyhteisön muodostaman yhteisön sisällä tehdyksi, yhteisön oikeutettuna pitämäksi väkivallaksi.[26] Yhteisölliseen konteksiin kuuluu tyypillisesti seikkoja, jotka estävät väkivallan tai toiminnan ilmituloa ja uhrin oma-aloitteista hakeutumista viranomaisten tai tukipalveluiden pariin. Tällaisia ovat mm. kynnys tehdä rikosilmoitusta lähiomaisesta, koko perhe- tai sukuyhteisön menettämisen pelko tai pelko toisen perheenjäsenen turvallisuuden puolesta. Nämä kaikki olivat monelle haastatellulle tuttuja tilanteita.

Toiseksi uhkaus ja pakottaminen voi yhteisöllisessä kontekstissa välittyä muuna kuin fyysisenä tekona ja huomattavan *hienovaraisesti* ja *abstraktisti*. Vaikka myös hienovaraisemman ja abstraktin uhan seurauksena yksilö voi tosiasiassa joutua elämään hyvinkin tiukasti kontrolloitua elämää tai kuten pakkoavioliittotapauksissa, luopumaan kokonaan perustavanlaatuisista vapauksistaan ja oikeuksistaan, teot tippuvat kuitenkin helposti rikoslain soveltamisalan ulkopuolelle. Haastatelluilla olikin kokemuksia siitä, että poliisille ilmoitetuista tekokokonaisuuksista rikosprosessissa

[26] Sabbe et al. 2014. Yhteisöllisen väkivallan luonteesta ja siitä seuraavista ongelmista rikosprosessissa ks. Hong 2017.

mahdollisuus edetä on vain niillä teoilla, joihin liittyy fyysistä väkivaltaa. Tässä yhteydessä haastatteluissa esille nousi myös pakkoavioliittoon liittyvien *näyttökysymysten vaikeus*; usein on kyseessä sana vastaan sana -tilanne.

Kolmanneksi haastatteluissa nousi esille myös pakkoavioliittoihin liittyvän väkivallan *jatkuvuus*. Avioliittoon pakottaminen on itsessään väkivaltaa, toteutuu se missä muodossa hyvänsä ja myös pakkoavioliitosta kieltäytymiseen liittyy väkivallan riski. Lisäksi pakolla solmittu liitto sisältää riskin suhteen aikana jatkuvasta erilaisesta ja -asteisesta väkivallasta. Rikosoikeudellisesta näkökulmasta pakkoavioliitto tulisi nähdä kaikki edellä mainittuja taustoja vastaavana kokonaisuutena eikä tekorikosoikeudelliselle ja yksilölähtöiselle ajattelulle rakentuva voimassa oleva rikoslaki anna tähän välttämättä parhaita mahdollisia valmiuksia.

> Oikeuskirjallisuudessa on tässä yhteydessä puhuttu kontekstuaalisuuden vaatimuksesta[27] ja yhtenä esimerkkinä siitä on pidetty vuoden 2014 alussa voimaan tullutta vainoamiskriminalisointia (RL 25:7a §). Vainoamisessa yksittäiset, sinänsä sallitut teot, voivat toistuessaan ja vainoamiskontekstiin sijoitettuna täyttää rikoksen tunnusmerkistön. Vastaavaa on esitetty malliksi myös pakkoavioliittojen kaltaisen yhteisöllisen väkivallan kattavalle kriminalisoinnille.[28]

2.6 Pakkoavioliittojen erilliskriminalisointi

Istanbulin sopimus velvoittaa jäsenvaltioita kriminalisoimaan avioliittoon pakottamisen (art. 37 1 -kohta: ”Osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että aikuisen tai lapsen tahallinen pakottaminen avioliittoon säädetään rangaistavaksi”. Suomen rikoslaissa ei ole erikseen rikosnimikettä avioliittoon pakottaminen, mutta teko voi kuitenkin tulla rangaistavaksi ihmiskauppana, törkeänä ihmiskauppana tai pakottamisena. Ko. rikoksista säädetään rikoslain 25 luvussa (vapauteen kohdistuvat rikokset).

> Ihmiskaupasta (RL 25:3 §) rangaistaan sitä, joka 1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla, 2) erehdyttämällä toista tai tämän erehdystä hyväksi käyttämällä, 3) maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai 4) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen, ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamisekseen 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi.
>
> Alaikäisten osalta todetaan erikseen, että ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka ottaa määräysvaltaansa kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön taikka värvää, luovuttaa,

[27] Ks. esim. Melander 2008, s. 106.
[28] Hong 2017, s. 382-383.

kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa tämän 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa, vaikka mitään 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitettua keinoa ei olisi käytetty.

Törkeäksi (RL 25:3a §) teon tekee se, että edellä mainittujen keinojen sijasta tai lisäksi 1) teossa käytetään väkivaltaa, uhkausta tai kavaluutta, 2) aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka näihin rinnastettavaa erityisen tuntuvaa kärsimystä, 3) rikos kohdistuu kahdeksaatoista vuotta nuorempaan lapseen tai henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt, tai 4) rikos tehdään osana 6 luvun 5 §:n 2 momentissa tarkoitetun järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa. Lisäksi edellytetään, että rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.

Pakottamisesta (RL 25:8§) voidaan tuomita se ” joka oikeudettomasti väkivallalla tai uhkauksella pakottaa toisen tekemään, sietämään tai tekemättä jättämään jotakin”.

Ihmiskaupan rangaistusasteikko on vankeutta neljästä kuukaudesta kuuteen vuoteen, törkeässä tekomuodossa kahdesta kymmeneen vuoteen. Pakottamisen rangaistusasteikko on huomattavasti lievempi, sakosta enintään kahden vuoden vankeusrangaistukseen. Rikoksista ihmiskauppa on virallisen syytteen alainen rikos. Pakottaminen on taas asianomistajarikos, josta syyttäjä saa nostaa syytteen vastoin asianomistajan tahtoa vain silloin, kun pakottamisessa on käytetty hengenvaarallista välinettä tai erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista (RL 25:9).

Avioliittoon pakottaminen on nimenomaisesti kriminalisoitu monessa Euroopan maassa (esim. Norja 2003, Itävalta 2006, Belgia 2007, Tanska 2008, Saksa 2011, Sveitsi 2013 sekä Ruotsi ja Iso-Britannia[29] 2014) jossain määrin toisistaan poikkeavin lainsäädäntöteknisin ratkaisuin. Itsenäistä kriminalisointia on perusteltu ennen kaikkea *symbolisilla syillä*: teon kriminalisointi viestii selvästi ja vastaansanomattomasti siitä, ettei avioliittoon pakottaminen ole missään olosuhteissa tai perusteilla hyväksyttävä. Usein on myös vedottu Istanbulin sopimuksen asettamiin vaatimuksiin.

Erilliskriminalisointia vastaan puhuvana seikkana on toisaalta tuotu esiin se, että pakkoavioliittojen kaltaisten, kulttuurisidonnaisten tekojen kriminalisointi voi leimata etnisiä vähemmistöjä, jotka ovat usein jo muutenkin altavastaajan asemassa yhteiskunnassa. On myös pelätty, että se voi viedä ilmiötä vielä aiempaa enemmän piiloon, kun uhrit eivät halua saattaa lähiomaisiaan rangaistusvastuuseen. Suomen tavoin on saatettu myös katsoa, että jo olemassaolevat erilaiset väkivaltatekojen kriminalisoinnit riittävät eikä erillistä kriminalisointia tarvita. Pakkoavioliittoihin liittyviä näyttökysymyksiä on niin ikään pidetty haastavina ja epäilty, että kriminalisointi jäisi niiden

[29] Baksi 2012. Iso-Britanniassa kriminalisointia edelsi eräänlainen siviili- ja rikosprosessin välimaastoon sijoittuva mahdollisuus antaa siviiliprosessuaalisessa menettelyssä ns. *forced marriage protection order*. Määräys voitiin antaa sekä pakkoavioliiton ehkäisemiseksi että jo solmitun pakkoavioliiton uhrin auttamiseksi. Määräyksen rikkomisesta saattoi seurata sakkoa tai enintään 2 vuotta vankeutta.

vuoksi käytännössä kuolleeksi kirjaimeksi. Tällöin myös kriminalisoinnin symbolinen merkitys vähenee.[30]

Aivan kaikki haastateltavat eivät olleet aiemmin pohtineet tarvetta säätää avioliittoon pakottamista koskevaa erilliskriminalisointia. Useimmat kuitenkin olivat ja heistä kaikki pitivät kriminalisointia tai vähintään kriminalisoinnin tarkempaa selvittämistä tarpeellisena. Myös ensisijainen peruste oli kaikilla sama ja yhtäläinen jo Ihmisoikeusliiton selvityksessä esiintulleiden näkemysten kanssa: kun lainsäädäntö on selkeä, se ei jätä tilaa tulkinnoille, vaan viestii selvästi siitä, ettei Suomi hyväksy avioliittoon pakottamista.[31] Useampi haastateltava korosti myös sitä, että pakkoavioliitot tulisi nähdä ennen kaikkea ihmisoikeusloukkauksena. Monet haastatellut eivät myöskään pitäneet ihmiskaupan ja pakottamisen tunnusmerkistöjä kovin sopivina meillä tyypillisiin pakkoavioliittotapauksiin. Pakottaminen soveltuu jossain määrin ihmiskauppaa paremmin pakkoavioliittotapauksiin, mutta sen soveltamista vaikeuttaa se, että kyseessä on asianomistajarikos ja pakkoavioliiton uhrien kynnys käynnistää rikosprosessi läheistään vastaan on usein korkea. Ihmiskauppa on taas vain osa pakkoavioliitto problematiikkaa eikä sen tunnusmerkistö siksi kata kaikkia pakkoavioliittotilanteita. Lisäksi ihmiskaupan tunnusmerkistöä pidettiin vaativana ja monimutkaisena, mikä ei helpota sen soveltamista. Siitä, etteivät pakkoavioliitot ole ihmiskauppaa koskevan kriminalisoinnin ydinalueita, kertonee myös se, ettei ihmiskaupan rangaistavuutta koskevassa hallituksen esityksessä pohdita lainkaan ko. rikosta pakkoavioliittojen näkökulmasta.

> Jotta ihmiskaupan tunnusmerkistö täyttyisi, kaikkien kolmen osatekijän -keinot, tekotavat ja tarkoitus- on täytyttävä. Lisäksi eri osatekijöiden välillä on oltava yhteys ja esimerkiksi tahallisuuden on ulotuttava kaikkiin kolmeen osatekijään. Teon tarkoituksen osalta on nimenomaisesti todettu tahallisuusvaatimuksen olevan korkea; tekijän on täytynyt toimia nimenomaan toisen saattamiseksi ihmisarvoa alentaviin olosuhteisiin.[32] Monissa pakkoavioliittotilanteissa ehto ei täyty. Esimerkiksi silloin kun tyttö pakotetaan avioliittoon vanhempien valitseman kumppanin kanssa, vanhemmat päinvastoin kokevat usein toimivansa asiassa lapsen edun mukaisesti.
>
> Viimeksi mainittu nostaa laajemminkin esiin kysymyksen siitä, mihin asettuu raja, kun tarkastellaan erilaisia huoltajan lapsensa kasvattamis- ja suojelutarkoituksessa tekemiä toimia. Lähtökohtaisesti huoltajalla on sekä oikeus että velvollisuus huolehtia lapsesta ja tässä tarkoituksessa myös päättää monista lasta koskevista asioista (LHL 4 § 1, LSL 2 § 1 ja LOS 18 art.). Yhtäältä myös yhteiskunnalla on vastuu lapsesta ja tämän hyvinvoinnista (LSL 2 § 2, LOS 3.2 art) ja tämä vastuu on sitä suurempi mitä enemmän lapsen terveys ja kehitys on vaarassa. Näissä tilanteissa lapsen etu ja oikeudet on pystyttävä turvaamaan, vaikka se johtaisi vanhempien oikeuksien mahdolliseen loukkaamiseen.

[30] Ks. esim. Anitha – Gill 2011.
[31] Ihmisoikeusliitto 2016, s. 90.
[32] HE 103/2014 vp., s. 93.

Vaikka haastateltavat pitivät pakkoavioliittojen erilliskriminalisointia tärkeänä, he olivat toisaalta hyvin yksimielisiä myös siitä, etteivät rikosoikeudelliset keinot yksin poista ilmiötä eivätkä pakkoavioliitot muutoinkaan tule tyhjentävästi käsitellyiksi kriminalisoinnin kautta. Haluttuun lopputulokseen päästään vain yhdessä muiden toimenpiteiden -koulutuksen, tiedon ja tuen- kanssa. Monien haastateltavien ajatus olikin, että kriminalisoinnin tärkeydestä huolimatta käytännössä liikkeelle on usein syytä lähteä palvelupainotteisesti (STM) eikä rangaistuslähtöisesti (OM). Tällöin yksi mahdollinen tulokulma on lähestyä pakkoavioliittoja naisten hyvinvointiin ja terveyteen liittyvänä ongelmana, naisen omaa toimijuutta kunnioittaen (vrt. virallisen syytteen alaiset rikokset.) Joissakin tapauksissa se voisi olla uhrin kannalta myös turvallisempaa, sillä terveyspalvelujen tarjoaminen ei herätä samassa määrin epäilyjä kuin rikosprosessuaaliset toimet.[33] Tässä yhteydessä nousi esille myös järjestöjen keskeinen rooli on uhrien auttamisessa. Sitä korostivat myös haastatellut viranomaiset.

2.7 Pakkoavioliiton mitätöinti

Istanbulin sopimuksen 32 artiklan mukaan jäsenvaltioiden tulisi varmistaa, ” että pakottamalla solmitut avioliitot voidaan mitätöidä, kumota tai purkaa aiheuttamatta uhreille kohtuutonta taloudellista tai hallinnollista taakkaa” . Avioeroon verrattuna mitätöinnissä on kyse siitä, että liitto ikään kuin ” pyyhkiytyy pois” , useimmiten takautuvasti, niin kuin sitä ei olisi koskaan solmittukaan.

Myös Suomessa tiettyjen vihkimisen muotovaatimusten noudattamatta jättämisestä seuraa avioliiton pätemättömyys (AL 19 §). Toisin kuin monessa muussa Euroopan maassa[34], avioliittoon pakottaminen ei meillä kuulu pätemättömyysperusteisiin.

> Vihkiminen on mitätön silloin kun vihkijällä ei ole ollut vihkimisoikeutta, vihkijälle on annettu väärät henkilötiedot tai kihlakumppanit eivät ole olleet paikalla henkilökohtaisesti. Vihkimisen ehdottomiin muotovaatimuksiin kuuluu myös molempien kihlakumppanien myöntävä vastaus vihkijän kysymykseen siitä, haluavatko he solmia keskenään avioliiton sekä tämänjälkeinen vihkijän nimenomainen toteamus, jossa kihlakumppanit julistetaan aviopuolisoiksi.
>
> Pätemättömään avioliittoon ei liity aviovarallisuus- tai jäämistöoikeudellisia vaikutuksia. Liiton aikana mahdollisesti syntyneiden lasten oikeudellista asemaa on pidetty jossain määrin epäselvänä, joskin lapsen edun mukaisena tulkintana voitaneen pitää sitä, että lapset katsotaan aviolapsiksi. Avioliitto ei ole pätemätön ex officio, vaan oikeudellisten vaikutusten syntyminen edellyttää, että pätemättömyys todetaan erityisessä menettelyssä. AL:ssa ei ole tästä säännöksiä, mutta asian on katsottu kuuluvan yleisten tuomioistuimien toimivaltaan.[35]

[33] Ks. myös Sabbe et al. 2014.
[34] Kokoavasti ks. Euroopan Parlamentti 2016, s. 41.
[35] Kangas 2012, 221.

Muissa tilanteissa avioliitto purkautuu Suomessa ainoastaan avioeron johdosta tai toisen puolison kuollessa (AL 3 §).[36] Koska avioeron saaminen on Suomessa yksinkertaista eikä siihen liity sisällöllistä harkintaa, pakkoavioliiton mitätöinti mahdollisuutta ei ole pidetty tarpeellisena. Avioeron saa Suomessa puhtaasti muodollisen harkinta-ajan jälkeen, joka on vähintään kuusi kuukautta ja enintään yksi vuosi. Ilman harkinta-aikaa eron saa silloin, kun 1) puolisot ovat toisilleen sukua suoraan takenevassa tai etenevässä polvessa, sisaruksia taikka puolisisaruksia sekä silloin kun 2) avioliitto on solmittu jommankumman puolison aikaisemman avioliiton tai rekisteröidyn parisuhteen ollessa voimassa, eikä aikaisempi avioliitto tai rekisteröity parisuhde ole vielä purkautunut.

Asiantuntijahaastatteluissa keskusteltiin myös tarpeesta säätää lailla mahdollisuudesta mitätöidä pakolla solmittu avioliitto. Aivan kaikki haastatellut eivät olleet tätäkään asiaa aiemmin pohtineet. Yleisesti ottaen mitätöintiä kuitenkin kannatettiin. Jotkut pitivät sitä jopa tärkeämpänä kuin pakkoavioliittojen kriminalisointia. Usein korostui mitätöinnin symbolinen merkitys erityisesti uhrille; toisin kuin avioerossa, mitätöinnin seurauksena pakolla solmittua avioliittoa ei ole koskaan ollutkaan olemassa. Uhrin näkökulmasta voi olla tärkeää, ettei julkinen valta tunnusta pakolla solmittua liittoa ja että uhrin status on jatkossa naimaton, ei eronnut. Erityisesti tilanteissa, joissa pakolla solmittuun liittoon päästään puuttumaan heti, mahdollisuutta mitätöidä avioliitto pidettiin toimivana ja tarpeellisena. Sen sijaan silloin kun avioliitto on kestänyt pitkään, mitätöinti mahdollisuutta tulee pohtia tarkemmin varallisuus-, jäämistö- ja lapsioikeudellisesta näkökulmasta.

3. Johtopäätöksiä

Selvitykseen käytetty aika ja aineistot huomioon ottaen selvityksen tuloksia voidaan pitää lähinnä suuntaa antavina. Ne ovat kuitenkin pitkälti yhdenmukaisia aiemman kotimaisen ja eurooppalaisen tiedon kanssa. Selvityksen perusteella voidaan todeta, että pakkoavioliitot ovat ilmiönä olemassa yhtä lailla Suomessa kuin muualla Euroopassa. Vaikka ilmiön määristä ei olekaan tarkkoja tietoja, todennäköistä on kuitenkin se, että kyseessä on ainakin vielä lähitulevaisuudessa kasvava, ei poistumassa oleva ilmiö. Jatkotutkimusta aiheesta tarvitaan, mutta jatkossa olisi ehkä jo syytä keskittyä ilmiön olemassaolon ja esiintymisen varmistamisen sijasta enemmän siihen, kuinka ilmiön kanssa toimitaan ja kuinka esimerkiksi apu organisoidaan.

Aivan viime vuosia lukuunottamatta pakkoavioliitot eivät ole olleet laajemman yhteiskunnallisen keskustelun tai mielenkiinnon kohteena. Syy tähän lienee monien tekijöiden summa. Avioliitoissa, kuten parisuhteissa yleisemminkin, on kyse yksityisyyden ydinalueista. Se, että pakkoavioliiton kaltaiset ilmiöt tekevät yksityisestä myös julkista, ei poista asioiden esille ottamisen tai niistä puhumisen vaikeutta. Ilmiön tunnistaminen voi lisäksi olla erityisen vaikeaa Suomen kaltaisessa länsimaisessa demokratiassa, jossa on jo vuosikymmeniä ajateltu, että yhteiskunnassa kaikilla on

[36] Avioliittoa ei esimerkiksi ole mahdollista julistaa pätemättömäksi sopimusoikeudellisilla perusteilla eikä sitä pidetä purkukelpoisena hallintopäätöksenä. Kangas 2012, 220 . Ks. myös KHO 2003:69.

samat ja yhtäläiset oikeudet ja mahdollisuudet. Tällöin voi olla vaikeuksia nähdä yhteiskunnan omaakaan rakenteellista epätasa-arvoa, ja pahimmillaan voidaan olla täysin ymmärtämättömiä niitä uhkia kohtaan, joita ns. kolmansista maista tulevat kohtaavat. Tästä kummunnee osin epäluottamus, jota pakkoavioliittojen uhrit saattavat tuntea auttajia kohtaan ja joka osaltaan pitää myös ilmiötä piilossa.

Myös oikeusjärjestelmämme on rakennettu sen varaan, että sitä käyttävät rationaaliset ja keskenään tasaveroiset osapuolet. Siksi ongelmia saattaa syntyä, kun toinen osapuoli tarvitseekin enemmän apua, jotta menettely olisi oikeudenmukainen ja osapuolilla tasaveroiset mahdollisuudet päästä oikeuksiinsa. Maahanmuuttajat ja ulkomaalaiset voivat kohdata prosessin aikana monenlaisia haasteita, ja kulttuurinen väkivalta tuo tähän oman lisänsä. Jatkossa rikosprosessia koko laajuudessaan (poliisi – syyttäjä – tuomioistuin) olisi hyvä tarkastella siitä näkökulmasta, että se turvaisi jokaiselle yhtäläiset ja tosiasialliset mahdollisuudet päästä oikeuksiinsa.

Selvityksen pohjalta voidaan myös esittää, että yleistä tietoisuutta ja tietoa pakkoavioliitoista on lisättävä. Selvitys antoi syitä epäillä, ettei viranomaisjärjestelmällämme ole tällä hetkellä riittäviä valmiuksia vastata pakkoavioliittoihin liittyviin sosiaalisiin ja oikeudellisiin haasteisiin. Asiaa koskeva koulutus ja ohjeistus pitkälti puuttuu eikä viranomaisyhteistyö ole aina toimivaa. Onkin selvää, ettei viranomainen osaa toimia oikein ja tehokkaasti vain siksi, että on viranomainen. Ammattilaiset itse kaipaavat sekä lisää tietoa että selkeitä toimintaohjeita ja niitä tulisi olla heille myös tarjolla. Keskeistä on myös tunnistaa niitä viranomaisia, jotka ovat ilmiön esille tulossa avainroolissa ja varmistaa erityisesti näissä toimijoissa osaaminen ja asiantuntemus. Tämän selvityksen perusteella tällaisia toimijoita ovat ainakin maahanmuutto- ja lastensuojeluviranomaiset sekä toisen asteen oppilaitoksissa työskentelevät, mahdollisesti myös terveydenhuollon viranomaiset.

Suomessa on kansainvälisiin sopimuksiin liityttäessä taipumus ajatella varsin positiivisesti maamme valmiuksista vastata niiden tuomiin velvoitteisiin. Selvityksen kuluessa syntyi kuitenkin vaikutelma, ettei esimerkiksi Istanbulin sopimuksen voimaansaattamista koskevassa hallituksen esityksessä annettu kuva viranomaisten valmiuksista ja pakkoavioliittoja koskevasta sääntelystä ole ollut täysin paikkansa pitävä tai loppuun saakka harkittu. Mitä tulee sääntelyä koskeviin kysymyksiin eli lähinnä pakkoavioliiton mitätöintiin ja erilliskriminalisointiin, tämän selvityksen perusteella ei voida esittää yhtä selvää loppuratkaisua. Kyse ei ole yksinkertaisista lainsäädäntöteknisistä ratkaisuista. Selvää lienee kuitenkin se, että niitä molempia on syytä pohtia tarkemmin osana muuta kehittämistyötä. Erityisesti nykyiset rangaistusäännökset eivät näytä toimivan niin kuin on ajateltu.

Sekä mitätöinti että kriminalisointi kysymyksessä suuri merkitys tulee olemaan sillä, miten pakkoavioliitto määritellään. Jos kriminalisointi esimerkiksi kattaisi vain Suomen lainsäädännön tunnustamat avioliitot ja fyysisen pakon, iso osa pakkoavioliitoista jäisi käytännössä sääntelyn

ulkopuolelle.[37] Lähtökohtana tulisi siksi olla mahdollisimman selvä ja kattava määritelmä, vaikka täyteen peittoon voikin olla mahdoton päästä.

Lopuksi on syytä kiinnittää huomiota erityisesti alaikäisiin pakkoavioliittojen uhreihin. Selvitys antoi viitteitä siitä, että pakkoavioliitot koskettavat Suomessakin myös lapsia. Koska kyse on ainakin pääsääntöisesti maahanmuuttajataustaisista lapsista, esille nousee ensinnäkin kotouttamisen tärkeys ja merkitys. Erityisesti tyttöjen asemalla on todennäköisesti vahva yhteys vanhempien yhtäläisiin oikeuksiin huoltajina; jos äidin oikeudet eivät toteudu, eivät todennäköisesti tyttärenkään. Siksi on tärkeää panostaa siihen, että maahanmuuttajanaiset ovat tietoisia oikeuksistaan ja siitä kuinka niitä käytetään järjestelmässä.

Toiseksi on syytä todeta, että Suomessa pysyvästi oleskelevalla lapsella on samat oikeudet kuin Suomen kansalaisella. Siksi voimassa olevien, kohtalaisen kovien lastensuojelustandardien (LSL 417/2007) tulee päteä myös maahanmuuttaja- ja turvapaikanhakijalapsiin. Selvityksen kuluessa kuulin sekä järjestöistä että viranomaisista tarinoita rohkeista ja neuvokkaista lapsista, jotka ovat satunnaisiin aikuisiin turvautuen välttyneet pakkoavioliitolta, parhaimmassa tapauksessa jo ennen sen solmimista. Kaikki tarinat eivät päättyneet onnellisesti. Missään tilanteessa selviytymisen ei kuitenkaan kuuluisi olla lapsen –yhtä vähän kuin aikuisenkaan- rohkeuden ja neuvokkuuden varassa. Ihmisoikeusloukkauksena pakkoavioliittoihin liittyvä suojeluvelvoite on yksiselitteisesti valtiolla.

[37] Näin näyttää käyneen esim. Tanskassa. Global Justice Initiative 4.10.2012.

TAUSTAKIRJALLISUUTTA:

Alizadeh – Hylander – Kocturk –Törnkvist 2010. Alizadeh, Venus – Hylander, Ingrid – Kocturk, Tahire –Törnkvist, Lena: Councelling young immigrant women worried about problems related to the protection of 'family honour'-from the perspective of midwives and councellors at youth health clinics. Scandinavian Journal of Caring Sciences (Vol. 24) 2010, s. 32-40.

Anitha – Gill 2011. Anitha, Sundari – Gill, Aisha : Forced marriage legislation in the UK. A Critique. Teoksessa Anitha, Sundari – Gill, Aisha (toim.): Forced Marriage. Introducing a Social Justice and Human Rights Perspective. Lontoo 2011, s. 137-157.

Global Justice Initiative 4.10.2012.

Baksi 2012. Baksi, Catherine: Forced Marriage to be Criminalized. The Law Society Gasette 8.6 2012.

Dickson 2010. Dickson, Suzelle: Data on Forced Marriage Protection Orders. Forced Marriage Unit, Lontoo 2010.

ECPAT International 2014. Thematic Report: Unrecognised Sexual Abuse and Exploitation of Children in Child, Early and Forced Marriage.

Euroopan Neuvosto 2005. Forced marriages in Council of Europe member states. A comparative study of legislation and political initiatives.

Euroopan Parlamentti 2016. Psaila, Emma − Leigh, Vanessa − Verbari, Marilena − Fiorentini, Sara − Dalla Pozza, Virginia − Gomez, Ana: Forced marriage from a gender perspective.

Felz – Said – Triebl 2009. Katrin Felz, Martina – Said, Isabel – Triebl, Katrin: Active Against Forced Marriage. Hamburg: Ministry for Social Social and Family Affairs, Health and Consumer Protection. Hampuri 2009.

Forced Marriage Unit Statistics 2016, Lontoo 9.3.2017.

FRA 2014. Adressing Forced Marriages in the EU: Legal Provisions and Promising Practices. Saatavilla osoitteessa: http://fra.europa.eu/en/publication/2014/addressing-forced-marriage-eu-legal-provisions-and-promising-practices

Global Justice Initiative 2012. Global Justice Initiative 4.10.2012: Denmark's forced marriage law under fire.

Ihmisoikeusliitto 2012. Suomenaro, Eeva: Kunniaan liittyvät konfliktit Suomessa. Ihmisoikeusliiton selvitys 3/2012.

Ihmisoikeusliitto 2016. Hansen, Saana – Sams, Anni – Jäppinen, Maija – Latvala, Johanna: Kunniakäsitykset ja väkivalta. Selvitys kunniaan liittyvästä väkivallasta ja siihen puuttumisesta Suomessa. Ihmisoikeusliitto 2016.

HE 103/2014 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liityvistä laeista.

Heuni 2016. Viuhko, Minna – Lietonen, Anni – Jokinen, Anniina – Joutsen, Matti (toim.): Exploitative sham marriages: exploring the links between human trafficking and sham marriages in Estonia, Ireland, Latvia, Lithuania and Slovakia. Helsinki 2016.

Hong 2017a. Hong, Tuuli: Valtion huolellisuusvelvoite kunniaan liittyvän väkivallan vastustamisessa. Teoksessa Niemi, Johanna −Kainulainen, Heini −Honkatukia, Päivi: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino 2017, s. x-x.

Hong 2017b. Hong, Tuuli: Yhteisö, kontrolli ja oikeuden konteksti. Suojaako rikoslaki yhteisöllisen väkivallan uhria? Lakimies 3-4/2017, s. 362−386.

Husain – Waheed – Husain 2006. Husain, M. – Waheed, W. – Husain, N.: Self-harm in British South Asian Women: Psychosocial Correlates and strategies for Prevention. Annals of General Psychiatry (Vol. 5) 2006, s. 1-7.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. Tilannekatsaus 1.1.-31.12.2016.

Kangas 2012. Kangas, Urpo: Perhe- ja perintöoikeuden alkeet. Forum Iuris 2012.

Kazimirski −Keogh −Kumari −Smith −Gowland −Purdon −Khanum 2009. Kazimirski, Anne − Keogh, Peter − Kumari, Vijay − Smith, Ruth − Gowland, Sally − Purdon, Susan − Khanum, Nazia: Forced Marriage. Prevalence and Service Response. National Centre for Social Research. Lontoo 2009.

Lapsiasiavaltuutettu 2015. Lasten avioliitot kiellettävä. Tiedote 24.7.2015.

Maahanmuuttoviraston ohje Lapsen asian käsittely ja päätöksenteko maahanmuuttovirastossa 23.4.2015.

Maahanmuuttoviraston ohje vastaanottokeskuksissa tehtäviin asiakassiirtoihin 6.7.2016.

Melander 2008. Melander, Sakari: Kriminalisointiteoria. Rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset edellytykset. Suomalainen lakimiesyhdistys 2008.

Mikkola 2013. Mikkola, Tuulikki: Ulkomaisten avioliittojen tunnustaminen Suomessa: kansainvälisen yksityisoikeuden ja oikeusvertailun näkökulmia. LM 5/2013 s. 844–86.

Nour 2009. Nour, Naval: Child Marriage: a Silent Health and Human Rights Issue. Review in Obstetrics & Gynecology (Vol. 2) 2009, s. 51-56.

Sabbe −Temmerman −Brems −Leye 2014. Sabbe, Alexia − Temmerman, Marleen − Brems, Eva − Leye, Els: Forced Marriage: an Analysis of Legislation and Political Measures in Europe. Crime, Law and Social Change. (Vol 62) 2014, s. 171-189.

STM 2005. Maahanmuuttajanaiset ja väkivalta: Opas sosiaali- ja terveysalan auttamistyöhön. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2005:15.

STM 2010. Naisiin kohdistuvan väkivallan vastainen ohjelma.

SOU 2012:35. Stärk skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap. Betänkande av Utredningen on stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap 2012.

THL 2014. Klemetti, Reija − Raussi-Lehto, Eija: Edistä, ehkäise, vaikuta - Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014-2020. Opas 33/2014.

UN 2007. UN Commission on the Status of Women: Forced Marriage of the Girl Child: Report of the Secretary General. 5.1.2007.

Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5. Gift mot sin vilja.

UNFPA 2012. Marrying too Young. End Child Marriage. New York 2012.

UNICEF 2005. Early Marriage: a Harmful Traditional Practise: a Statistical Exploration. United Nations Children’s Fund, New York 2005.

UNICEF 2014. Ending Child Marriage: Progress and Prospects. New York 2014.